

Grgo Gamulin

Redovni profesor Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu, u mirovini

Izvorni znanstveni rad
predan 15. 11. 1990.

Naknadna recenzija – prijedlozi i rješenja

(U povodu izložbe »Franjevci na raskršću kultura
i civilizacija«, Zagreb, 1988–1989)

Gerolamo da Ponte, Sv. Katarina, franjevački samostan Kraljeva
Sutjeska
*Gerolamo da Ponte, St. Catherine, Franciscan monastery Kraljeva
Sutjeska*

Sažetak

U osvrtu na izložbu »Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija«, održanu 1988/89. u Muzejskom prostoru u Zagrebu, autor iznosi primjedbe uz neke tekstove u katalogu izložbe te uz postav, kojim su neke vrijedne slike dobile sporedno, neprimjereno mjesto na izložbi. Primjećuje da su brojna zanimljiva djela čekala neopravdano dugo na znanstvenu prosudbu, te ovom prilikom hipotetički predlaže autore za neka od njih: Gerolama Bassana, Flaminija Torrija, Francesca Guardija, Santa Prunatija, Pietra Liberija.

U nastavku iscrpnijom analizom utvrđuje autore pojedinim slikama iz franjevačkih samostana: Bogorodicu s djetetom i Sv. Antunom iz Kraljeve Sutjeske atribuirati Francescu Guardiju, Bogorodicu između Sv. Ane i Joakima sa Sv. Antunom Padovanskim iz Visokog Gian Antoniju Guardiju, Zanos Sv. Franje sa Širokoga Brijega Ermannu Strofiju, zatim Sv. Franju pod križem s Košljuna, Krštenje Kristovo iz Kraljeve Sutjeske i Bogorodicu s djetetom iz Visokog Andrei Voltolinu te Bogorodicu s djetetom i Sv. Ivanom iz Petričevca Giuseppeu Nogariju.

Velika izložba koja je kao otkriće bila. Kao da je to neka rasuta riznica **in partibus** (rekli bi neki), a zapravo je tu, u našoj zemlji, u sestrinskoj republici Federacije, kao produženje našeg vlastitoga narodnog i kulturnog bića, u stalnom dodiru i unutar iste sudbine. A s obzirom na našu struku povijest umjetnosti, poneko putovanje i poneko rješenje. Sada, kad nas je velebna izložba franjevaca iznenadila u Zagrebu (u Muzejskom prostoru, često »bržem« od nas **samih**), sa žaljenjem smo mogli utvrditi: za mnoga lijepa slikarska djela nismo ni znali, a ni »oni« nisu znali za probleme koji su u međuvremenu u znanstvenoj literaturi bili riješeni. Zagrebačka (ili talijanska) bibliografija nije u katalogu ni navedena. **Hobent sua fata...** dakle, još jednom.

Što nam drugo preostaje nego spomenuti ih (barem) još jednom na ovome mjestu, a možda i reproducirati one koje su u našoj zemlji ostale nepoznate? Ima među njima nekih koji su prošli i međunarodnu stručnu provjeru.¹ Ima, međutim, i ne-

Gerolamo da Ponte, Bogorodica i svetece, Bassano, S. Giovanni Battista Gerolamo da Ponte, *Virgin and women saints*, Bassano, S. Giovanni Battista

Claudio Ridolfi, Uznosenje Bogorodice, Slano, franjevački samostan Claudio Ridolfi, *Ascension of Mary*, Slano, Franciscan monastery

kih koji su ostali na »razini« prijedloga. Niti talijanska znanstvena kritika nije još uvijek sposobna mnoge probleme riješiti, pogotovo ove iz umjetničkih opusa koji još nisu monografski obrađeni.

Tako nije monografski obrađen ni Leandro da Ponte, barem ne poslije Arslanove knjige »I Bassanesi«, i šire od te obrade, te možemo smatrati da je moj hipotetički prijedlog za *Sv. Katarinu* iz samostana Kraljeva Sutjeska (nekada u privatnoj zbirci u Sarajevu) još uvijek otvoren. Postoje naime i druga rješenja u ovom zatvorenom krugu basaneza, i to možda baš u smjeru Gerolama. I zaista, poslije restauriranja te *Sv. Katarine* postaje očito da na njoj nema Leandrovih tvrdih nabora, a i neke konstante ukazuju zaista na najmlađeg Jacopova sina Gerolama (1566–1621), koji je, za očeva života, bio njegov vjeran pratilac i kopista. Piše E. Arslan: »Gerolamo ebbe scarsa originalità e si modelò fin dal principio e per un buon tratto del tempo, sulla pittura del padre...«, te taj pisac navodi Gerolu »continuò sempre a dipingere in modi così piacevoli forti e franchi, e così somiglianti allo stile paterno, che molte delle opere sue passano per quelle di Giacomo stesso.«²

Važan prilog slikarstvu u franjevačkim samostanima jest i otkriće oltarne slike u Tuzli (danas u Slanom), *Uznosenja* Claudia Ridolfija – proučene i objavljene na drugome mjestu.

O još jednom hipotetičkom prijedlogu možda je i u katalogu

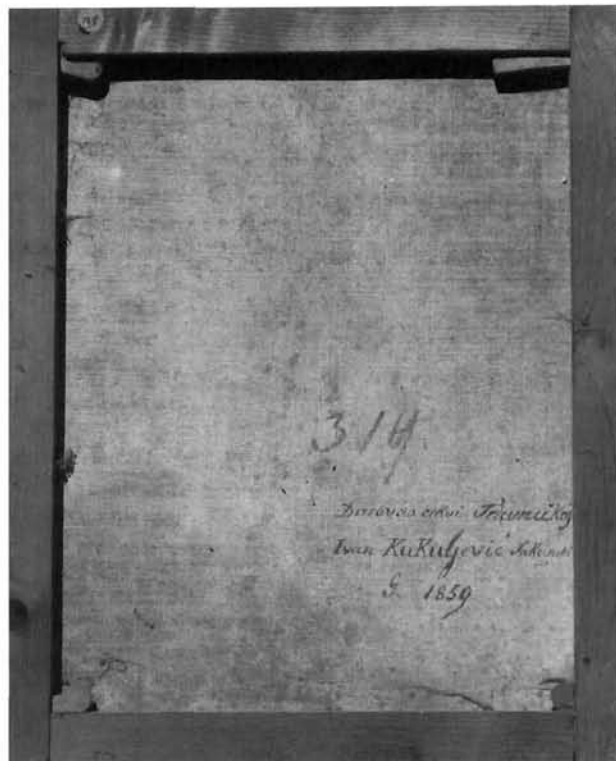
izložbe o kojoj je riječ trebalo nešto reći. To je slučaj i s prijedlogom za Flaminija Torrija, objavljenog 1986, poslije dugog oklijevanja, doduše, jer je riječ o slabo proučenom slikaru nevelika opusa. To su uporišne točke za ovog *Sv. Petra* iz Guče Gore (kat. br. 14), a kojeg sam svojedobno vidio u Župnom dvoru Gornjeg Dolca kod Travnika. Slika je važna već i zato što ju je darovao I. Kukuljević Sakcinski (što je, možda, trebalo u katalogu izložbe i naglasiti), a i zato što naša atribucija »visi« na tankim nitima. Bitna je za određenje atribucije, ponavljam, baš ta »pensosa malinconia« i »meditativa tristezza«, a zatim i određena intonacija, koja nas upućuje na tog bolonjskog slikara. Bez dvojbe, i za ovaj naš prijedlog još treba dočekati pouzdaniju provjeru.³

Ipak, jedno naše davno atributivno rješenje, i to na ovoj izložbi zacijelo najvažnije, provjereno je i prihvaćeno u talijanskoj stručnoj literaturi. To je rješenje *Bogorodice s djetetom i Sv. Antunom* iz Kraljeve Sutjeske (kat. br. 42) – malo remek-djelo Francesca Guardija, koje je izazvalo znatnu pažnju prilikom publiciranja u Veneciji.⁴

Bitno je, na ovome mjestu, samo upozoriti na tu Guardijevu sliku ne samo našu stručnu javnost nego (si licet...) i slavni franjevački red. Zašto tako zanemarivati to lijepo djelo velikoga mletačkog majstora, i ujedno dar fra Grge iz Vareša, moga cijenjenog imenjaka, dakle, iz pravadne 1775. godine? Kako

Flaminio Torri, Sv. Petar, Gornji Dolac (Guča Gora, franjevački samostan)
Flaminio Torri, St. Peter, Gornji Dolac (Guča gora, Franciscan monastery)

Flaminio Torri, Sv. Petar, poledina slike sa zabilješkom darovnice Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Gornji Dolac, župni ured
Flaminio Torri, Sv. Peter, back of the painting with the note of the deed of gift by Ivan Kukuljević Sakcinski, Gornji Dolac, parish priest's office

smo slabo zahvalni precima našim, čak kad su i naša redovnička braća, a kako će tek biti s nama, »prijašnjim« laicima! Unatoč tome, pokušajmo ostvariti (za red mukotrpnih i slavni) još poneki doprinos, uz one koje smo uvrstili u raspravu »Doprinos Veronežanima« u nedavnom »Peristilu«.⁵

Prije svega, ali posve hipotetički, tu je, u samostanu u Kreševu, oltarna slika *Bogorodica sa svecima* (195 x 136 cm, kat. br. 25), za koju imamo neku tanku podudarnost sa slikom *Sante Prunata Capella dei Notai* (Verona). Riječ je o nekim fiziognomijskim, pa i morfološkim osloncima, koje, zacijelo, treba još proučiti i po mogućnosti poduprijeti. Bit će to moguće tek ako taj mletački slikar bude u talijanskoj kritici bolje izučen. Dotad neka ovaj pokušaj ostane zaista samo kao pokušaj posve intuitivnog i, zacijelo, labilnog prijedloga koji se temelji na usporedbi s jednom jedinom slikom tog slikara; i to, razumljivo, poznatoj nam tek prema reprodukciji.⁶

Nemamo nekih izravnih »punti d'appoggio« ni za *Sv. Mihovila* u samostanu u Kraljevoj Sutjeski (kat. br. 44), ali cijeli niz oznaka približuje tu sliku Pietru Liberiju: ne samo tipološki nego su još neki elementi (nabori, krila, kosa na glavi) bliski onima koje smo upoznali na Liberijevim slikama. Može biti da je riječ o radu radionice, ali nešto pouzdanije moglo bi se možda reći tek poslije restauriranja slike i pažljivog izučavanja.⁷

Od novih priloga koje s mnogo većom sigurnošću možemo ovaj put predložiti znanstvenoj kritici tu je *Krštenje Kristovo* (79 x 120) iz Kraljeve Sutjeske (kat. br. 15), koje je, osim toga, podudarno sa *Zanosom Sv. Franje* u samostanu na Košljunu (Krk, Punat).

Bilješke

1
 Katalog »Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija«, 1988/89, Samostan Kraljeva Sutjeska, br. 16. – Vidi **G. Gamulin**, *Ritornando ai pittori di Bassano*, Peristil, 22, Zagreb, 1979, str. 98, sl. 5; **E. Arslan**, *I Bassanesi*, II, Milano, 1960, sl. 322, 334, 336.

2
E. Arslan, II, 1960, sl. 342, 352, 355, 356. – Za navedeni citat vidi **G. da B. i G. Gerola**, *I Testamenti di Francesco il giovane e di Gerolamo da Ponte* (Boll. di Museo civico de Bassano, I, str. 103 i dalje).

3
 Citirani katalog, sl. 73, kat. 14. – **G. Gamulin**, *Prilozi talijanskom baroku*, Peristil, 29, Zagreb, 1986, str. 87, 88. Vidi i **G. Raimondi**, *Il pittore Flaminio Forri detto Flaminio degli Ancinelli*, Studi in onore di Matteo Marangoni, Firenze, 1987, str. 260–266.

4
G. Gamulin, *Prilozi i hipoteze za slikarstvo talijanskog baroka*, Peristil, br. 29/1986. – (Ipak, u katalogu izložbe koju recenziramo, naš je prijedlog bez argumentacije primljen samo s rezervom (str. 211), a sama slika, umjesto da bude istaknuta u središte izložbe, bila je ubačena u ugao jedne posve sporedne prostorije.

5
 Vjerojatno će taj doprinos veronskoj školi biti objavljen 1990. Djela s ove izložbe koja su ušla u tu raspravu jesu: slika iz Kreševa *Bosanska kraljica Katarina sa Sv. Franjom daruje kreševski samostan Majci Božjoj*; Zatim je, u istom samostanu, *Krunjenje Bogorodice sa Sv. Rokom i Ilijom* (kat. br. 26), koje se s određenom rezervom može približiti djelu fra Semplicea da Verona; dok se u franjevačkom samostanu u Tuzli nalazi oltarna pala koja pripada Claudiju Ridolfiju (kat. br. 65).

6
R. Pallucchini, *La pittura veneziana del seicento*, II, sl. 1170.

7
 Citirani katalog, str. 211, sl. 44.

Francesco Guardi, Bogorodica s djetetom i Sv. Antunom, 1775, franjevački samostan Kraljeva Sutjeska
Francesco Guardi, Virgin with Child and St. Anthony, 1775, Franciscan monastery Kraljeva Sutjeska

Santo Prunato (?), Bogorodica sa svecima, Kreševo, franjevački samostan
Santo Prunato (?), Virgin with Saints, Kreševo, Franciscan monastery

Pietro Liberi (?), Sv. Mihovil, franjevački samostan Kraljeva Sutjeska
Pietro Liberi (?), St. Michael, Franciscan monastery Kraljeva Sutjeska

Još jedan Guardi u Bosni srebrenoj

Davno je tome što sam obilazio franjevačke samostane Bosne srebrene. Našao sam se tada, ostavši bez daha, pred onom lijepom *Bogorodicom s djetetom i Sv. Antunom*, koju je darovao »O. F. Gargo iz Varesa 1775« – kako je bezobzirno netko napisao velikim slovima na postamentu kolumne iza Bogorodičina lika. Našao sam je na slavnome mjestu: u franjevačkom samostanu Kraljeva Sutjeska u kanjonu podno kobnog Bobovca. Bilo je to oko 1966, a objavio sam to djelo u »Arte Veneta« 1972.¹

Bilo je to poslije velike izložbe »Mostra dei Guardi« u Palazzo Grassi 1965, koja je gotovo zaključila dugotrajne kontroverze oko razgraničenja dvaju velikih opusa: Gian Antonijeva i Francescova (a samo dokle i trećeg brata Nikole). Došla je, dakle, naša slika u pravo vrijeme, ušla u već (recimo) zatvorenu kontroverzu i potvrdila tezu o Francescu »figuristi«; složila se naime savršeno s *Bogorodicom* iz zbirke Tecchio u Milanu – još k tome potpisanom. Bila je u uredništvu »Arte Veneta« dočekana kao otkriće, a potvrdila je (svojom datacijom donacije) i datiranje *Bogorodice* Tecchio predloženo od M. Murara: oko 1777.²

A da ironija bude veća, to lijepo i slavno djelo (iz samostana još slavnijeg) bilo je na izložbi u Zagrebu zatvoreno u kutu jedne pokrajnje prostorije i ostalo je posve neprimijećeno od javnosti »obične« i od javnosti stručne. Kao što su zbog neobične »postave« ove izložbe, ostala neprimijećena još neka lijepa djela, utopljena (tko zna zašto?) među djelima (slikarskim) osrednjim i slabim.

Među njima ostalo je neproučeno i neprimijećeno još jedno izvanredno malo djelo: slika s *Bogorodicom između Sv. Ane i Joakima sa Sv. Antunom Padovanskim*.

Vlasništvo je franjevačkog samostana u Visokom, a slikao ju je također Guardi, ali ovaj put Gian Antonije. Nije teško prepoznati na njoj pečat velikog slikara, njegov nervozni potez, tipične profile i Joakimovu rastvorenu glavu. Riječ je, razumljivo, o veoma maloj sličici, tako da nije moguće na njoj očekivati virtuoznu egzibiciju Gian Antonijeve penelate i boje, ali rukopis je posve adekvatan. Lice Sv. Ane nalazimo često na slikama tog slikara, čak na »storijama« u S. Angelo Raffaele, na *Trijumfu Aurelijanovu* (Oslo), a ne baš lijepa fizionomija male djevojčice podsjetit će nas na ono malog Tobije s famozne »cautorrie«. Nalazimo se, dakle, oko sredine stoljeća. Nije potrebno riskirati neku točniju dataciju; ta upravo takve oblike vidimo i na oltarnoj slici s *Bogorodicom u gloriji* u Vigo d'Anaunia (oko 1742). Premda je cijela slika relativno tamna i slikana pretežno u smeđim tonovima, to je ipak ona »sfatta, lievitante pittura di Gian Antonio« što stvara »lobili immagini quasi sussurate«.³

Ne vjerujem da je za ovu sličicu potrebno tražiti neke posebne »točke oslonca«; i rukopis i tipologija toliko su tipični. Nema, razumljivo, mogućnosti otkriti put i način na koji je ova mala slika mogla stići u Visoko, ali to jedva da bi nam moglo nešto značiti. Bosna srebrene još se, doduše, tada nalazi in »partibus...«, i turski režim još je u to vrijeme veoma »apsolutan«, ali dodiri franjevaca s Venecijom i Padovom bili su relativno liberalizirani, a i putovanja, zacijelo, česta.

Gian Antonio Guardi, Sv. Ana i Joakim s malom Bogorodicom i Sv. Antunom, Visoko, franjevački samostan
Gian Antonio Guardi, St. Anne and Joachim with a little Virgin and St. Anthony, Visoko, Franciscan monastery

Ako treba potražiti neko preciznije kronološko određenje, moglo bi to biti peto desetljeće XVIII. stoljeća. Nisam sklon mišljenju da je riječ o skici ili »modelettu« za neku veću sliku koja nije ostvarena. Činjenica što sada ne raspolazem Palluchinijevim korpusom »I disegni del Guardi al Museo Correr di Venezia« (1943), ni s »Giunte al catalogo«..., ni Arslanovom analizom u »Emporiumu« 1944, ne omogućuje mi precizniji studij problema, koji, možda, za sada niti nije neophodan.⁴

Bilješke

1
 G. Gamulin, *Schede per il Settecento veneziano*, Arte Veneta, 1972, sl. 294.

2
 Na velikoj izložbi »Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija«, Zagreb, 1988 (Svetlana Rakić, Slikarstvo i skulptura, str. 51, 54) bila je, doduše, predstavljena s atribucijom Francescu, ali s rezervom i bez bibliografskih podataka. Posve je nejasno zašto se slavni red bosanskih franjevaca, »ujaka« naših koji su izdržali tolike kušnje, ustručavao obratiti talijanskim stručnjacima (kad već nisu htjeli ili »smjeli« zagrebačkim) – tako da je bez podataka i rješenja ostalo još nekoliko davno objavljenih slika iz njihovih samostana: tako Sv. Katarina od Gerolama da Ponte, izvanredni Sv. Petar, kojega sam svoje-

dobno s iznenađenjem našao u župnom dvoru Dolca kraj Travnika (inače vlasništvo samostana Guča Gora), a koji pripada bolonjskom slikaru Flaminiju Torriju, dok na poledini nosi slavni zapis da ga je darovao I. Kukuljević-Sakcinski, nitko drugi! – Dogodilo se tako da smo na samoj izložbi (*post factum* i *post festum*) tek mogli sresti nekoliko lijepih slika talijanskih majstora: Ermana Stroiffija, pa Giuseppea Nogarija itd., a neke ćemo vjerojatno »pronaći« u dogledno vrijeme. Kasnimo još jednom, dakle, još jednom zbog velike udaljenosti Zagreba grada, bez dvojbe. (V. str. 54 i dalje.) Sl. 83, 86. Vidi: G. Gamulin, *Ritornando ai pittori di Bassano*, Peristil, br. 22, Zagreb, 1979, str. 98, sl. 5.

3
 R. Zampetti, 1965, sl. 30b, 38i, 30a.

4
 R. Pallucchini, *I disegni del Guardi al Museo Correr a Venezia*, Venezia, 1943. – Isti, *Giunte al catalogo dei disegni di Francesco Guardi del Museo Correr di Venezia*, Emporium, 1943, vol. XCVII, pp 51–57.
 W. Arslan, *Per la definizione dell'arte di Francesco, Gianantonio e Nicolò Guardi*, Emporium, 1944, vol. C, pp. 1–28. – Kako se u donjem lijevom uglu naziru slova (navodno) M.O.P.F., možda je trebalo točnijim čitanjem pokušati riješiti njihov smisao i da li pripadaju samom slikaru (što je posve nevjerovatno, jer u tom bi se slučaju nalazila u desnom kutu) ili su naknadno ispisana. Vjerojatno dva posljednja slova treba čitati *pingere fecit*, dok bi inicijali M O. mogli označavati darovatelja – što još treba istražiti.

Ermanno Stroifi, Zanos Sv. Franje, Lištica, franjevački samostan
Ermanno Stroifi, *Elation of St. Francis*, Lištica, *Franciscan monastery*

Ermanno Stroifi, Oplakivanje Krista, Padova, S. Tommaso
Ermanno Stroifi, *Lamentation of Christ*, Padova, *S. Tommaso*

Ermanno Stroifi na Širokom Brijegu

Bio je ovaj *Zanos Sv. Franje* (196 x 123 cm) izložen na velikoj izložbi u Zagrebu, i djelovao je kao »šok«: odnekud nam je sve to blisko i kao poznato – osim možda onog izvanrednog lica sveca u ekstazi, koji podsjeća na rane Lombardane XVII. stoljeća – a ipak: premalo je u našoj memoriji bilo podataka za neposredno i trenutačno rješenje. I, zaista, njen autor ostavio nam je veoma malo slika. To je Ermanno Stroifi. Možda se do njega moglo doći asocijacijom na »un strozzismo di maniera liscio e di superficie« (G. M. Pilo), ali ima toga podosta na lagunama oko polovice stoljeća. Trebalo je, razumljivo, krenuti metodom eliminacije, a zatim naići na ona dva anđelčića na *Oplakivanju* u Padovi (S. Tommaso Cantanriense); oni su, zaista, **talis qualis**, pa se i krila podudaraju s onima velikog i svjetlom oblivenog anđela na našoj slici.¹

Suvišno je tražiti ostale dodirne točke. Treba svakako još jednom istaknuti lice Sv. Franje, kao i ono obliveno svjetlom anđela koji ga podržava, koje je, čini se, dobro restaurirano. Vrijeme nastanka je svakako veoma blizu nastanku *Oplakiva-*

nja u Padovi, nekako oko 1650, a kako je Stroifi 1647. već u Padovi, gdje osniva Kongregaciju Filipina, moguće je da je naša oltarna pala i došla do Hercegovine upravo »franjevačkim kanalom«, baš iz Padove. Znamo da je Stroifi prestao slikati oko 1660.

Za padovansku sliku prof. Pallucchini naglašava također njezin površni »strozzisam«. »Notevole la luminosità delle carni dei putti. Don Stroifi nella pala padovana mostra di essersi adagiato nella scia strozesa con una certa disinvoltura, ma anche con facilità, fraintendendo il colore succoso, la pennellata sensualmente goduta del genovese.«²

Zacijelo, ovaj naš atributivni prijedlog počiva na sigurnijim temeljima negoli onaj što sam ga predložio prije nekoliko godina. Bio je to prijedlog za *Sv. Franju* u franjevačkom samostanu na otoku Visovcu kod Šibenika. Može se taj eliptični »oval« možda zaista pripisati Stroifiju prema ostantativnom motivu drvenog raspela što ga svetac drži u ruci, a zatim ni njegov lik ne suprotstavlja se onomu na oltarnoj slici u Ospedalettu, koji također u ruci drži gotovo isti drveni križ.³

Ermanno Stroifi, Sv. Franjo, Visovac, franjevački samostan
Ermanno Stroifi, St. Francis, Visovac, Franciscan monastery

Andrea Voltolino, Zanos Sv. Franje, Krk, Košljun
Andrea Voltolino, Elation of St. Francis, Krk, Košljun

Bilješke

1

D. Donzelli – G. M. Pilo, *I pittori del Seicento Veneto*, str. 380, sl. 418–420.

R. Pallucchini, *La pittura veneziana del Seicento*, 1981, str. 340.

3

G. Gamulin, *Neki problemi renesanse i baroka u Hrvatskoj*, Peristil, br. 26, Zagreb, 1983, str. 43, 44.

Andrea Voltolino, Krštenje Krista (detalj), franjevački samostan Kraljeva Sutjeska
Andrea Voltolino, Baptism of Christ (detail), Franciscan monastery Kraljeva Sutjeska

Doprinosi slikaru jedva znanom

Za slikara Andreu Voltolina, koji je, prema Dal Pozzu, rođen oko 1643, a djelovao je još 1713, Rodolfo Pallucchini je u svom »Seicentu« objavio jednu jedinu njegovu poznatu sliku i napisao je samo nekoliko riječi, koje ovdje donosimo u cijelosti: »Allievo di Giacomo Locatelli, cioè di un pittore bolognese, il Voltolino, oltre che autore di scene religiose si dedicò al ritratto nel qual genere più che in altre pitture ha conseguito la sua lode (Dal Pozzo). La pala con la Madonna che appare a 'S. Libera tra gli Arcangeli Raffaele e Michele' della chiesa di Santa Libera di Verona. (fig. 1162) – nonostante il cattivo stato di conservazione – denota un robusto impianto formale che accorda in senso accademico elementi tradizionali ad altri emiliani. Nonostante la mediocrità della sua maniera merito del Voltolino è quello di aver preparato la generazione nata tra il 1660–70: furono suoi scolari Gianbattista Can-

ziani, Gianbattista Bellotti, Odoardo Perini, Santo Prunato ecc. Purtroppo alla Mostra veronese del 1978. non si sono viste sue opere.«¹

Oslanjajući se na to jedino poznato i objavljeno djelo Voltolinovo, predstavlja, bez dvojbe, velik rizik pripisati mu ove dvije slike pronađene u našoj zemlji, a koje se zapravo već više od dva desetljeća povlače po mojim fasciklima. No treba priznati, uz »svu osrednjost njegova načina«, da već pomanjkanje svakoga komparativnog materijala posve opravdava ovo zakašnjenje.

Riječ je o oltarnoj slici u crkvi franjevačkog samostana na otčiču Košljunu (Punat, otok Krk), a prikazuje *Sv. Franju pred križem*, koji pridržavaju tri anđela. Ikonografska je tema, zacijelo, veoma originalna, kao i sama invencija, ali tvrdoća izvedbe i forsirana izražajnost nekih fizionomija kao da upućuju baš na Voltolinovu palu u crkvi S. Libera u Veroni.

Andrea Voltolino (?), Bogorodica s djetetom, Visoko, franjevački samostan

Andrea Voltolino (?), *Virgin with Child*, Visoko, Franciscan monastery

Andrea Voltolino, Levitacija sv. Franje, Hvar, Zbirka franjevačkog samostana (foto: Ž. Bačić)

Andrea Voltolino, *Levitation of St. Francis*, Hvar, Collection of the Franciscan monastery (photo: Ž. Bačić)

Jednako tako, s još izrazitijim, gotovo karikiranim fizionomijama, javlja se taj način na *Krštenju Kristovu* (79 x 120 cm) iz franjevačkog samostana Kraljeva Sutjeska u Bosni. I tu je prisutna čvrsta, gotovo gruba modelacija, s naglašenim crvenilom Krstiteljeva plašta, i Kristova, kojega pridržavaju dva anđelčića. Vjerojatno je upravo ovo *Krštenje Kristovo* najplemenitije dosad objavljeno Voltolinovo djelo, s oblacima i nebom što se kružno otvara iza glava protagonista.

Pojavila se ta slika na nedavno priređenoj izložbi u Zagrebu,² razumljivo bez neke atributivne oznake; a bio je to ipak povod da na nju, s novim saznanjima ponovno upozorimo, u nadi da će neka nova istraživanja u Veroni potvrditi ili opovrgnuti naš zaista hipotetički prijedlog.

Ali još jednu sliku s ove izložbe htio bih pripisati ovom slikaru: to je *Bogorodica s djetetom* (98 x 41 cm) iz Visokog. Duguljasto lice, pomalo trivijalni lik djeteta, a nadalje tipično uski nabori govore za to. Vjerujem kako su te oznake ipak dovoljne da s ovim malim doprinosom uvećamo oskudni katalog ovog slikara za još jedan kataloški broj.³

A zatim, baš u vezi sa slikom s Košljuna, očito je da je nađeno rješenje i za *Levitaciju Sv. Franje* iz zbirke franjevačkog samostana u Hvaru. To je lijepo djelo koje je dugo bilo zagonetka za sve nas. Desetljećima sam u svojim očima nosio taj zagonetni križ što raste iz samog debla, a sada ga nalazimo i u Košljunu. Ne znam treba li uopće tražiti i druga uporišta: ono stopalo svečeve ili oblake. Neka buduća istraživanja profila ovog slikara zacijelo će potvrditi ovaj naš prijedlog, koji je ipak već sada, po mom mišljenju, veoma uvjerljiv.

Bilješke

1

R. Pallucchini, *La pittura veneziana del Seicento*, I, Milano, 1981, str. 354, sl. 1162.

2

Kažalogue izložbe »Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija, Zagreb, 1988/89, br. 15.

3

Na istome mj., str. 250, br. 29.

Giuseppe Nogari, Bogorodica s djetetom i Sv. Ivanom, Petričevac, franjevački samostan
Giuseppe Nogari, Virgin with Child and St. John, Petričevac, Franciscan monastery

Giuseppe Nogari, Alegorija glazbe, Kassel
Giuseppe Nogari, Allegory of music, Kassel

Giuseppe Nogari u Petričevcu

Riječ je o *Bogorodici s djetetom i Sv. Ivanom* u franjevačkom samostanu u Petričevcu. Zapazivši je na izložbi u Zagrebu, nužno je asocijala način tog malog (po tematici, ali i po značenju) »realista«, koji se, usred raspjevanoga mletačkog settecenta, obratio »malim« motivima. Ali kad je slikao i one velike, sakralne (kao na *Predaji ključeva* u katedrali u Bassanu), slikao ih je skromno i realno, bez patosa i velike geste.¹

Time se, zapravo, udaljio od svog učitelja Balestre, što se vidi osobito na žanr-slikama, ali i na ovoj našoj Bogorodici iz Petričevca.

To je upravo onaj način »*languido e lezioso*« (R. Pallucchini) s kojim se više približava Amigoniju i Nazzariju. To vješto karakteriziranje tipova, ponajviše starije dobi, dobro je poznato u kritici, a rađeni su finim »sfumaturama«, tako da se time još više naglašava njihova slatunjavost; što ih i razlikuje od nordijskog realizma.

U problem datiranja, jedva moguć unutar njegova ujednačena opusa, bolje je ne upuštati se. Kao najuvjerljiviju podršku našem prijedlogu možda je uputno ukazati na *Alegoriju glazbe* u Kasselu iz kasnog vremena (1651/52), koja ne samo morfološki nego i tipološki pokazuje veliku podudarnost s našom slikom iz bosanskog franjevačkog samostana u Petričevcu.

Ima, zacijelo, još nekoliko problema, koji ostaju otvorenim u ovom kompleksu slika po franjevačkim samostanima Bosne i

Hercegovine. Trebalo bi za njihovo rješenje nešto više rada u nekoj »kompletnoj« talijanskoj biblioteci, odnosno u fototeci. Osim toga, u nas, **in partibus**, kako se fragmentarnim komparativnim materijalom moramo zadovoljiti, za ovo mnoštvo radova, koji nas prebacuju iz škole u školu, iz stoljeća u stoljeće. Pa tako ću na kraju, više po sjećanju i osjećanju, predložiti još poneki prijedlog, posve hipotetički i »neobavezno«. Onaj *Sv. Mihovil* (kat. 44) iz samostana Kraljeve Sutjeske, dične uspomene, ne bi li mogao biti djelo Pietra Liberija?

Nemamo mnogo točaka oslonca, ali stanovite fizionomijske i ostale oznake navode nas na tu pomisao. Zatim tu je i *Uznese-nje Bogorodice* (kat. 25) iz Kreševa (koje, naravno, Uznese-nje nije), a za koje imamo tek »intuiciju« da bi moglo biti djelo Sante Prunatia; za taj prijedlog imamo tek jedno blijedo uporište (*Prikazanje u hramu* u Veroni, u Capella dei Notai) – no možda će u budućnosti netko s više mogućnosti imati sreće u preciziranju podrijetla ove slike.²

A na kraju ove naše, svakako fragmentarne, recenzije velike franjevačke izložbe iz Bosne srebrne, spomenimo usput i onu *Bogorodicu s djetetom* iz samostana u Mostaru (kat. 59). Sve što sam mogao naći to je u nekom smislu podudarna *Bogorodica s djetetom* objavljena s oznakom »Scuola di Parma« u 13. broju mletačkoga godišnjaka »Saggi e Memorie«.³ Ipak, i to je problem koji će jednom trebati preuzeti kad profil toga malog majstora bude preciziran.

Parmska škola, Bogorodica s djetetom, Mostar, franjevački samostan
Parmin school, Virgin with Child, Mostar, Franciscan monastery

Bilješke

1

Katalog izložbe »Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija«, Zagreb, 1988, br. 33 (platno, 75 x 62 cm); C. Donzelli, *I pittori veneti del Settecento*, Firenze, 1957, sl. 235.

2

Vidi Binotto, *I dipinti della chiesa dei Santi Filippo e Giacomo di Vicenza*, Saggi e memorie, 12; *I Veneti*, 1980, str. 50, 54. R. Pallucchini, 1981, sl. 1170.

3

Saggi e memorie, br. 13, Venezia, str. 91.

Summary

Grgo Gamulin

Subsequent review – Propositions and Solutions

(Concerning the Exhibition »Franciscans on the Boundary of Cultures and Civilizations, Zagreb, 1988–1989)

In this review of the exhibition »Franciscans of Bosnia and Herzegovina on the boundary of cultures and civilizations«, which was held in 1988/89 in Muzejski prostor in Zagreb, the author comments on certain texts in the exhibition catalogue, and those with display, by which certain valuable paintings got a secondary, inappropriate place at the exhibition. The author remarks that numerous interesting works have waited unjustifiably long for a scientific evaluation and therefore hypothetically suggests authors for some of them: Gerolamo Basano, Flaminio Torri, Francesco Guardi, Sant Prunati, Pietro Liberi.

Further in the text, in a more detailed analysis he determines the authors of individual paintings from the Franciscan monasteries: »Virgin with Child and St. Anthony« from Kraljeva Sutjeska he attributes to Francesco Guardi, »Virgin between St. Anne and Joachim with St. Anthony of Padua« from Visoko to Gian Antonio Guardi, »Elation of St. Francis« from Široki Brijeg to Ermann Stroifi, then »St. Francis beneath the Cross« from Košljun, »Baptizing of Christ« from Kraljeva Sutjeska and »Virgin with Child« from Visoko to Andrea Voltolino, and »Virgin with Child and St. John« from Petričevac to Giuseppe Nogari.